

Η Οικονομική και Αναπτυξιακή Συμβολή των Προγραμμάτων ΕΣΤΙΑ στις Τοπικές Κοινωνίες: μια πρώτη διερεύνηση.

Αρβανιτίδης Πασχάλης, Παπαγιαννίτσης Γεώργιος, Δεσλή Αθηνά-Ζωή, Βούλβουλη Αιμιλία

Εργαστήριο Οικονομικής Πολιτικής και Στρατηγικού Σχεδιασμού
Τμήμα Οικονομικών Επιστημών
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
28ης Οκτωβρίου 78, 38333, Βόλος

Περίληψη

Η περίοδος 2015-2016 αποτέλεσε σημείο καμπής για την μεταναστευτική-προσφυγική πολιτική της Ε.Ε. και της Ελλάδας κατ' επέκταση. Μία σειρά γεωπολιτικών συνθηκών και πολεμικών αντιπαραθέσεων στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολή και της Αφρικής οδήγησε εκατομμύρια ανθρώπους σε αναζήτηση ασφαλούς περιβάλλοντος στην Ε.Ε. με την Ελλάδα να αποτελεί βασική πύλη εισόδου, ενώ το κλείσιμο των συνόρων στην Βαλκανική οδό και άλλες πολιτικές των χωρών της Ε.Ε. είχαν ως αποτέλεσμα τον εγκλωβισμό χιλιάδων μεταναστών και προσφύγων εντός της χώρας. Σε αυτό το πλαίσιο, υλοποιήθηκε το στεγαστικό πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ, προκειμένου να καλυφθεί μέρος των επιτακτικών αναγκών αξιοπρεπούς στέγασης και επιβίωσης αυτών των ανθρώπων. Πέραν όμως της ανθρωπιστικής πτυχής του ζητήματος, το πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ – μέσω των δαπανών και παροχών – είχε συγκεκριμένο οικονομικό και αναπτυξιακό αποτύπωμα για τις τοπικές κοινωνίες στις οποίες υλοποιήθηκε. Η παρούσα εργασία προσπαθεί να αναδείξει το ζήτημα και εστιάζει στο Δήμο Καρδίτσας επιχειρώντας μία πρώτη διερεύνηση του αναπτυξιακού αποτυπώματος του προγράμματος.

Εισαγωγή

Κατά την περίοδο 2015-2016, πάνω από 1 εκατομμύριο άνθρωποι διέσχισαν τα σύνορα της Ελλάδα αναζητώντας προστασία σε χώρες της Ευρώπης, ως αποτέλεσμα των εντεινόμενων συγκρούσεων και πολεμικών αντιπαραθέσεων στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολή και χωρών της Αφρικής. Η μαζική εισροή προσφύγων αλλά και μεταναστών, ανέδειξε με δραματικό τρόπο τα αδιέξοδα της ευρωπαϊκής πολιτικής για την μετανάστευση και τις αδυναμίες του συστήματος ασύλου, με αποτέλεσμα οι χώρες-μέλη να εφαρμόσουν εθνικές πολιτικές (με κυρίαρχη το κλείσιμο των συνόρων) κατά την περίοδο των προσπαθειών (ανα-)διαμόρφωσης μιας κοινής ευρωπαϊκή πολιτικής. Ειδικότερα σε ότι αφορά την Ελλάδα, η οποία βρισκόταν στην δίνη της οικονομικής κρίσης του 2009 και αποτέλεσε την κύρια πύλη εισόδου των παραπάνω ροών, κλήθηκε να αντιμετωπίσει μία πρωτοφανή κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Με δεδομένη την απουσία οργανωμένης πολιτικής και αποτελεσματικών μηχανισμών και υποδομών υποδοχής, και εστίασε κυρίαρχα στην επιτάχυνση των διαδικασιών προώθησης των εισερχομένων προς άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Η προσφυγική συμφωνία ΕΕ – Τουρκίας το 2016, μείωσε σημαντικά τις ροές αλλά το κλείσιμο των βόρειων συνόρων στα Βαλκάνια είχε ως αποτέλεσμα πάνω από 50.000 άνθρωποι να παραμείνουν εγκλωβισμένοι στην Ελλάδα, η οποία βρέθηκε αντιμέτωπη με το μεγάλο πρόβλημα της στέγασής τους, τη στιγμή που υπήρχαν διαθέσιμες περίπου 1.200 θέσεις διαμονής. Το πρόβλημα αντιμετωπίστηκε μερικώς μέσα από το πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ, το οποίο εφαρμόστηκε σε επιλεγμένες πόλεις της χώρας από τα τέλη του 2015 έως και σήμερα και αφορούσε την

κάλυψη αναγκών στέγασης και επιβίωσης για όσους ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες¹. Πέραν όμως της ανθρωπιστικής και κοινωνικής πτυχής του ζητήματος, το πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ – μέσω των παροχών προς τους ωφελούμενους – είχε συγκεκριμένο οικονομικό και αναπτυξιακό αποτύπωμα για τις τοπικές κοινωνίες στις οποίες εφαρμόστηκε. Στο παραπάνω πλαίσιο η παρούσα εργασία εστιάζει στον Δήμο Καρδίτσας και επιχειρεί μία πρώτη διερεύνηση του αναπτυξιακού αποτυπώματος του προγράμματος ΕΣΤΙΑ, με τη χρήση περιφερειακών πολλαπλασιαστών.

Το πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ

Το πρόγραμμα αποτελεί κοινή δράση της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNHCR), της Ελληνικής Κυβέρνησης, φορέων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και ΜΚΟ, με την χρηματοδότηση της ΕΕ. Αρχικά εφαρμόστηκε προκειμένου να φιλοξενήσει προσωρινά, β αιτούντες άσυλο που είχαν προγραμματιστεί να μετεγκατασταθούν σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες στο πλαίσιο του προγράμματος μετεγκατάστασης 2016-2017. Ωστόσο, καθώς οι ανάγκες για στέγαση συνεχιζόταν, το πρόγραμμα μετεξελιχθηκε, παρέχοντας σε ευάλωτο πληθυσμό στέγαση αλλά και εξατομικευμένη υποστήριξη². Επιπρόσθετα, μετά το 2017, το πρόγραμμα απέκτησε έναν δεύτερο βραχίονα υποστήριξης των αιτούντων άσυλο (ΕΣΤΙΑ Cash), το οποίο αφορούσε την παροχή οικονομικού βοηθήματος, όχι μόνο στους δικαιούχους στέγασης αλλά και σε εκείνους που διέμεναν σε καταυλισμούς ή μόνοι τους σε διάφορες πόλεις της χώρας.

Εικόνες 1 & 2. Κατανομή ωφελούμενων τον Νοέμβριο του 2017 και τον Μάιο του 2022 αντίστοιχα

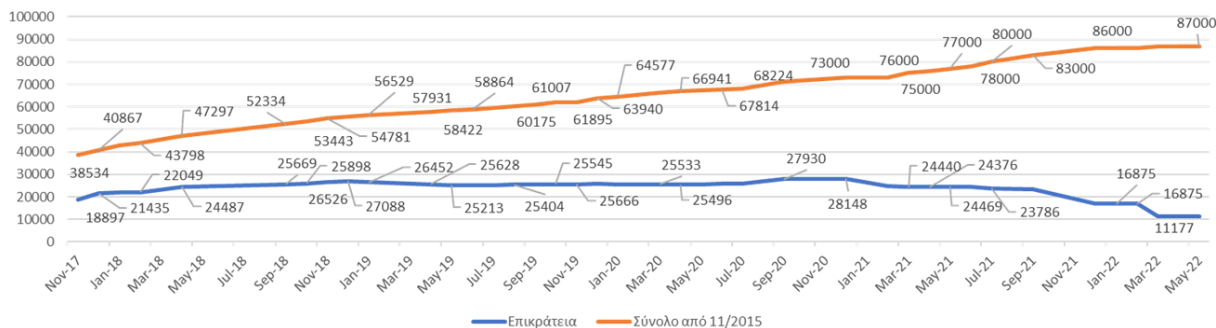

¹ Στις ευάλωτες αυτές ομάδες περιλαμβάνονται θύματα βασανιστηρίων, βιασμού, ψυχολογικής, σωματικής, σεξουαλικής βίας και εκμετάλλευσης, θύματα ανθρωπίνης εμπορίας (trafficking), άτομα της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας, άτομα με αναπηρία (ΑμεΑ) ή ανίατο νόσημα, ηλικιωμένοι, έγκυες γυναίκες και λεχωίδες, μονογονεϊκές οικογένειες, οικογένειες με ανήλικα παιδιά αλλά και ασυνόδευτοι ανήλικοι.

² Οι παροχές προς τους ωφελούμενους πέραν της στέγασης είναι: ενημέρωση, συμβουλευτική και υποστήριξη σχετικά με διαδικασίες που αφορούν τους ωφελούμενους, όπως η ενημέρωση για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους, η εγγραφή τους σε δομές της δημόσιας εκπαίδευσης και η διεκπεραίωση διαδικασιών για την υγειονομική περίθαλψη, η εγγραφή τους στο φορολογικό Μητρώο, το άνοιγμα τραπεζικού λογαριασμού, η κοινωνική ασφάλιση, η εγγραφή σε οργανισμούς της απασχόλησης ή κοινωνικής προστασίας, Υπηρεσίες ψυχοκοινωνικής υποστήριξης ανάλογα με τις ανάγκες των ωφελούμενων, διερμηνεία στη γλώσσα που κατανοούν οι ωφελούμενοι, παροχή ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης.

Σύμφωνα, με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία, το πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ-Στέγαση περιελάμβανε τον Μάιο του 2022, 11.177 θέσεις στέγασης, με πληρότητα 78%, σε 13 πόλεις της χώρας. Συνολικά, έχουν φιλοξενηθεί 87.000 άτομα, ενώ ο μέγιστος αριθμός ανά περίοδο έφτασε στους 27.930 ωφελούμενους.

Διάγραμμα 1. Κατανομή ωφελούμενων ανά περίοδο και συνολικά

Πηγή: UNHCR – ESTIA GREECE & Υπουργείο Μετανάστευσης & Ασύλου (Ίδια επεξεργασία)

Η περίπτωση της Καρδίτσας

Η Καρδίτσα είναι Δήμος της Περιφέρειας Θεσσαλίας με πληθυσμό, σύμφωνα με την πρόσφατη απογραφή του 2021, τα 56.641 άτομα, ενώ αντίστοιχο πληθυσμό είχε και στην προηγούμενη απογραφή του 2011 (56.747κατοίκους). Η Καρδίτσα είναι έδρα της ομώνυμης Περιφερειακής Ενότητας πληθυσμού 106.968 ατόμων (113.544 το 2011), με κατά κεφαλήν ΑΕΠ στα 9.870 ευρώ (στοιχεία 2016), 40% κάτω από τον εθνικό μέσο όρο, που την κατατάσσει στην 2^η φτωχότερη Περιφερειακή Ενότητα της χώρας.

Οι βασικές οικονομικές δραστηριότητες της περιοχής σχετίζονται με την γεωργία, τη δασοκομία και με μικρού μεγέθους σχετικές μεταποιητικές μονάδες⁵. Ο αλλοδαπός πληθυσμός στον Δήμο και την Περιφερειακή Ενότητα ήταν 3,43% και 4,06% αντίστοιχα το 2011. Ο Δήμος ενεπλάκη στο πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ από το 2017, μέσω της Αναπτυξιακής Καρδίτσας (ΑΝΚΑ⁶) φιλοξενώντας περίπου 2.500 άτομα συνολικά έως σήμερα. Η μέγιστη χωρητικότητα έχει καθοριστεί στα 460 άτομα, ενώ σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία ο σημερινός αριθμός αιτούντων άσυλο που φιλοξενείται μέσω του προγράμματος ΕΣΤΙΑ ανέρχεται σε 273. Η περίπτωση της Καρδίτσας είναι ενδεικτική για τους σκοπούς της εργασίας δεδομένου ότι από την αρχή του προγράμματος, η ΑΝΚΑ αναγνώρισε τον ενδεχόμενα αναπτυξιακό ρόλο του προγράμματος για την τοπική οικονομία, πέραν του προφανούς ανθρωπιστικού χαρακτήρα του. Τα σχόλια ενός εκ των υπευθύνων κατά την διάρκεια συνέντευξης είναι αποκαλυπτικά της συγκεκριμένης προσέγγισης:

³ <http://estia.unhcr.gr/en/category/factsheets/>

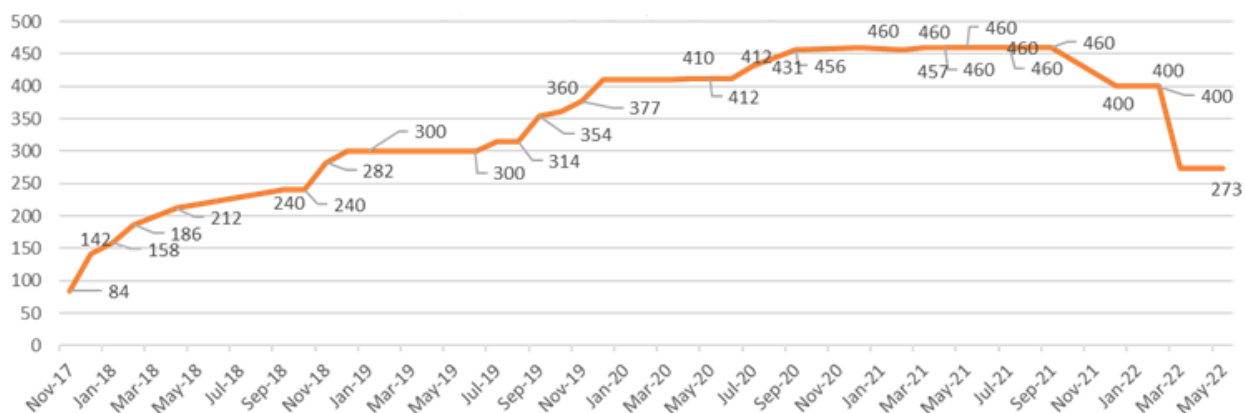
⁴ (https://migration.gov.gr/wp-content/uploads/2022/06/Factsheet_ESTIA_2022_FACTSHEET_05_2022_PDF.pdf)

⁵ Σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ για την απασχόληση (Απογραφή 2011) βασικές οικονομικές δραστηριότητες της Καρδίτσας αποτελούν οι εξής: γεωργία, δασοκομία, δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, και δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα

⁶ <https://www.anka.gr/index.php/el/>

“«Βοηθάμε να φιλοξενηθούν άνθρωποι που έχουν μεγάλη ανάγκη, οι περισσότεροι από τους οποίους έχουν υποφέρει πολύ. Επιδιώκουμε να παρέχουμε οποιαδήποτε βοήθεια μπορούμε, αλλά από πολλές απόψεις το κράτος απουσιάζει και το βάρος μεταφέρεται σε εμάς. Από την άλλη πλευρά, προσπαθούμε να εμπλέξουμε όσο το δυνατόν περισσότερους τοπικούς φορείς γιατί αυτοί οι άνθρωποι αποτελούν ευκαιρία για την περιοχή. Κάθε χρόνο, οι ντόπιοι αγρότες αναζητούν υπαλλήλους για τις καλλιέργειές τους και δεν είναι σίγουροι αν θα υπάρξει διαθεσιμότητα εργατικού δυναμικού ή όχι. Με τη σειρά τους, δεν ξέρουν πόσα στρέμματα πρέπει να καλλιεργήσουν». (Καρδίτσα, Δεκέμβριος 2021)

Διάγραμμα 2. Κατανομή ωφελούμενων στην Καρδίτσα ανά περίοδο

Πηγή: ANKA, 2022 (ίδια επεξεργασία)

Μηχανισμός Περιφερειακού Πολλαπλασιαστή και μεθοδολογία

Ένα από τα μέσα άσκησης περιφερειακής πολιτικής είναι οι δημόσιες δαπάνες. Ως δημόσιες δαπάνες ορίζονται οι πληρωμές που διενεργούν οι δημόσιοι φορείς μέσω του προϋπολογισμού για την επίτευξη ορισμένων στόχων όπως η άριστη κατανομή των παραγωγικών μέσων, η δίκαιη διανομή του εισοδήματος, η σταθεροποίηση της οικονομίας και η οικονομική ανάπτυξη⁷. Οι δημόσιες δαπάνες οδηγούν σε αύξηση των τοπικών εισοδημάτων, και σταδιακά στην αύξηση της κατανάλωσης, της ζήτησης για τοπικά αγαθά, της τοπικής παραγωγής, της τοπικής απασχόλησης και των τοπικών εισοδημάτων περαιτέρω. Ένα μέρος του ποσού που δίνεται στην τοπική οικονομία μέσω των δημοσίων δαπανών, αποταμιεύεται από τους καταναλωτές, ένα άλλο μέρος πηγαίνει σε εισαγωγές αγαθών ενώ, τέλος, το υπόλοιπο και μεγαλύτερο μέρος καταναλώνεται σε αγορά τοπικών προϊόντων. Η κατανάλωση αυτή δημιουργεί εισοδήματα τους τοπικούς επιχειρηματίες, τα οποία ένα μέρος τους αποταμιεύεται, ένα καταναλώνεται σε εισαγωγές και το υπόλοιπο εισέρχεται πάλι στην οικονομία μέσω της τοπικής κατανάλωσης, κ.ό.κ. Με αυτό τον τρόπο, βλέπουμε, πώς οι δημόσιες δαπάνες δημιουργούν ένα κύκλο «πολλαπλασιαστικών μεταβολών στην οικονομία».

Για να πάρουμε μια πρώτη εικόνα των πολλαπλασιαστικών επιδράσεων των δημοσίων δαπανών του προγράμματος ΕΣΤΙΑ στην τοπική οικονομία της Καρδίτσας, χρησιμοποιήθηκε η πιο απλή (και φυσικά λιγότερο ακριβής) μέθοδος υπολογισμού του περιφερειακού πολλαπλασιαστή, η μέθοδος του Βασικού

⁷ Εισαγωγή στη Δημόσια Οικονομική, Δαλαμάγκας Β., Εκδόσεις Κριτική, 1999

Τομέα. Με αυτή τη μέθοδο, η περιφερειακή οικονομία διαιρείται σε δύο τομείς, τον Βασικό Τομέα και το Μη-Βασικό Τομέα. Ο Βασικός Τομέας περιλαμβάνει εξαγωγές στον υπόλοιπο κόσμο αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται τοπικά καθώς και δαπάνες ή επενδύσεις ξένων στην περιοχή για αγαθά και υπηρεσίες που καταναλώνονται τοπικά. Ο Μη-Βασικός Τομέας αποτελείται από δραστηριότητες που υποστηρίζουν το Βασικό Τομέα και καλύπτουν τις καταναλωτικές ανάγκες των κατοίκων. Όταν αυξάνεται η εξωγενής ζήτηση τότε αυξάνονται οι εξαγωγές με αποτέλεσμα να μεγεθύνεται ο Βασικός Τομέας της οικονομίας. Η αύξηση αυτή οδηγεί σε αύξηση των εισοδημάτων των κατοίκων στην περιοχή και άρα σε αύξηση της ζήτησης τοπικών προϊόντων, δηλαδή σε αύξηση του κλάδου του Μη-Βασικού Τομέα. Συνολικά η αναπτυξιακή δυναμική του Βασικού Τομέα προκαλεί πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα στην περιφερειακή οικονομία.

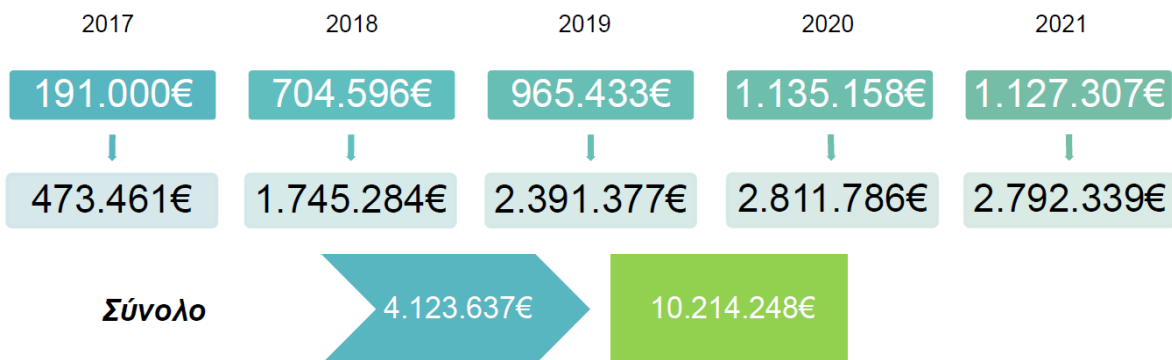
Για τον υπολογισμό του πολλαπλασιαστή με τη μέθοδο του Βασικού Τομέα χρησιμοποιούνται έμμεσες μετρήσεις διάρθρωσης της τοπικής οικονομίας (*Περιφερειακοί Δείκτες Τοπικής Εξειδίκευσης*) που αφορούν την κλαδική απασχόληση, σε συνάρτηση με αντίστοιχα μεγέθη της εθνικής οικονομίας. Στην παρούσα εργασία χρησιμοποιήθηκαν τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα δεδομένα απασχόλησης που αφορούν την τελευταία απογραφή (2011) και την Περιφερειακή Ενότητα Καρδίτσας. Ως εκ τούτου, οι δείκτες και τα μεγέθη που προκύπτουν είναι επισφαλής αλλά ευελπιστούμε σε ένα βαθμό ενδεικτικά του ζητήματος που θέλουμε να αναδείξουμε.

Πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα

Προκειμένου να πάρουμε μια εικόνα αναφορικά με τα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα των δαπανών του προγράμματος ΕΣΤΙΑ στην Καρδίτσα, χωρίσαμε τις συνολικές δημόσιες δαπάνες σε εισοδήματα που σχετίζονται με (1) τη στέγαση, δηλαδή μισθούς προς τους εργαζομένους του προγράμματος, αμοιβές σε επαγγελματίες που πρόσφεραν υποστηρικτικές υπηρεσίες (π.χ. συντήρηση) και ενοίκια προς τους ιδιοκτήτες των κατοικιών, και (2) την κάλυψη των καταναλωτικών αναγκών για την επιβίωση των ωφελούμενων που αφορούν το πρόγραμμα cash assistance. Ο τοπικός περιφερειακός πολλαπλασιαστής υπολογίστηκε στο 2,477 (βάσει στοιχείων κλαδικής απασχόλησης της Περιφερειακής Ενότητας Καρδίτσας κατά το 2011).

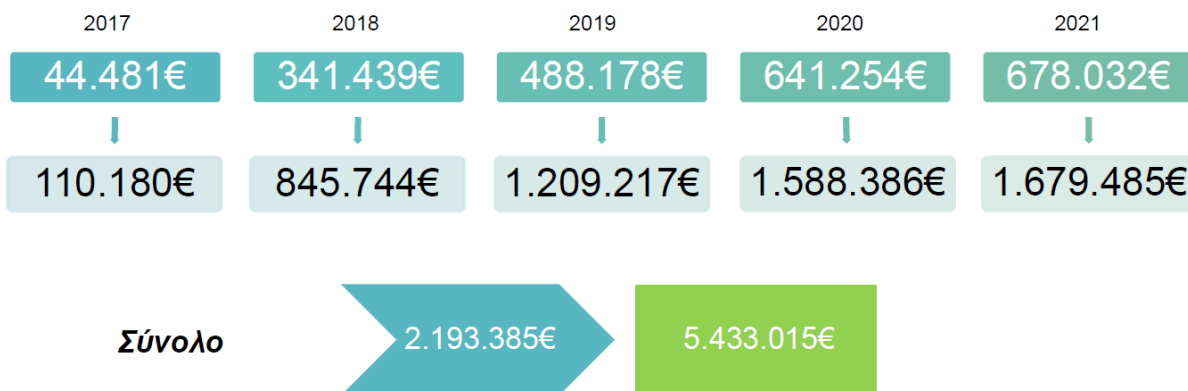
Πρόγραμμα στέγασης (μισθοί, αμοιβές και ενοίκια)

Για το έτος 2017, συνολικά δαπάνες του προγράμματος της τάξης των 191.000€ είχαν πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα στην τοπική οικονομία της τάξης των 473.461€, το έτος 2018, δαπάνες 704.596€ έγιναν εισοδήματα 1.745.284€, το 2019 τα 965.433€ μετατράπηκαν σε εισοδήματα 2.391.377€, το 2020 τα 1.135.158€ έγιναν 2.811.786€ ενώ το 2021 δημόσιες δαπάνες 1.127.307€ πολλαπλασιάστηκαν σε 2.792.339€. Συνολικά, δημόσιες δαπάνες που αφορούν το πρόγραμμα στέγασης ΕΣΤΙΑ για μισθούς εργαζομένων, αμοιβές υποστηρικτικών επαγγελματιών και ενοίκια κατοικιών ύψους 4.123.637€ κατά τα έτη 2017 – 2021, είχαν πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα ύψους 10.214.248€.

Πρόγραμμα Cash Assistance (οικονομική ενίσχυση σε αιτούντες άσυλο & πρόσφυγες)

Για το έτος 2017, επιδόματα ύψους 44.481€ που δόθηκαν στους ωφελούμενους μέσω του προγράμματος cash assistance, είχαν πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα στην τοπική οικονομία της τάξης των 110.180€, το έτος 2018 τα 341.439€ έγιναν 845.744€, το έτος 2019 η ενίσχυση των 488.178€ απέδωσε τοπικά εισοδήματα 1.209.217€, το 2020 τα 641.254€ που διατέθηκαν μέσω του προγράμματος έγιναν 1.588.386€ ενώ για το 2021 επιδόματα ύψους 678.032€ είχαν πολλαπλασιαστικά οφέλη ίσα με 1.679.485€. Συνολικά, οι δαπάνες του προγράμματος cash assistance που αφορά χρηματικό βοήθημα στους αιτούντες άσυλο και στους πρόσφυγες προκειμένου να καλύψουν προσωπικές τους ανάγκες, κατά τα έτη 2017 – 2021 ύψους 2.193.385€ είχαν πολλαπλασιαστικά οικονομικά αποτελέσματα για την περιοχή της Καρδίτσας της τάξης των 5.433.015€.

Συμπεράσματα

Η εργασία επιχειρεί μια πρώτη και πρόχειρη εκτίμηση του οικονομικού αποτυπώματος του προγράμματος ΕΣΤΙΑ στην περιοχή της Καρδίτσας, με τη χρήση της μεθοδολογίας του περιφερειακού πολλαπλασιαστή. Σκοπό έχει να αναδείξει ότι πέραν του ανθρωπιστικού χαρακτήρα, το πρόγραμμα είχε επιπρόσθετα αναπτυξιακά αποτελέσματα για την τοπική οικονομία. Εδώ είναι σημαντικό να ειπωθεί ότι η μέθοδος του Βασικού Τομέα πάνω στην οποία στηρίχθηκε ο υπολογισμός του πολλαπλασιαστή, στερείται ακριβείας, ενώ και τα δεδομένα που υπήρχαν διαθέσιμα για τον υπολογισμό είναι της

προηγούμενης δεκαετίας (προέρχονται από την απογραφή του 2011) και φορούν όλη την Περιφερειακή Ενότητα Καρδίτσας. Ως εκ τούτου, οι δείκτες και τα μεγέθη που προκύπτουν είναι επισφαλής αλλά ευελπιστούμε σε ένα βαθμό ενδεικτικά του ζητήματος που θέλουμε να αναδείξουμε.

Η μελλοντική πρόσβαση σε επικαιροποιημένα και λεπτομερή στοιχεία θα οδηγήσει σε σαφώς ακριβέστερα αποτελέσματα και ως εκ τούτου συμπεράσματα. Σε κάθε περίπτωση, εκτιμούμε ότι η εργασία καταφέρνει να περιγράψει με σαφήνεια το ευρύτερο πλαίσιο και να αναδείξει το θετικό αναπτυξιακό πρόσημο του προγράμματος.

Τέλος, με δεδομένο ότι η μετακίνηση πληθυσμών αποτελεί ήδη ένα από τα μείζονα ζητήματα σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο, η χώρα οφείλει να προετοιμαστεί κατάλληλα αξιοποιώντας την παλαιότερη και την πρόσφατη εμπειρία. Η λήξη του προγράμματος ΕΣΤΙΑ στο τέλος του 2022 αφήνει ερωτηματικά τόσο για τις επιπτώσεις στους αιτούντες όσο και για τις τοπικές κοινωνίες που αγκάλιασαν το πρόγραμμα, και σε αυτό πλαίσιο, η εργασία αναδεικνύει επιπρόσθετα τη σημασία της ενεργούς συμμετοχής των τοπικών κοινωνιών. Ως εκ τούτου, θα πρέπει και οι ίδιες να ενεργήσουν στηριζόμενες σε επαρκείς και αξιόπιστες πληροφορίες για το υπόψη ζήτημα και ειδικότερα για τις προεκτάσεις του συνολικότερα.

Η εργασία αυτή εντάσσεται στο ερευνητικό πλαίσιο του ευρωπαϊκού ερευνητικού προγράμματος ReROOT (<https://rerootproject.eu/>) ο οποίο έχει λάβει χρηματοδότηση από το Πρόγραμμα Έρευνας και Καινοτομίας Horizon 2020 της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο πλαίσιο της συμφωνίας επιχορήγησης 101004704.

Οι συγγραφείς θα ήθελαν να ευχαριστήσουν θερμά την Διοίκηση και το προσωπικό της Αναπτυξιακής Καρδίτσας, για την παροχή των στοιχείων και την άψογη συνεργασία κατά τη διάρκεια της έρευνας.